

РОЗДІЛ 2 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.1.5>

ХУДОЖНІ ВПОДОБАННЯ ТА ЕСТЕТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ У ТВОРАХ КОСТЯ ГОРДІЄНКА «ПРО КОМУНУ»

Шарова Тетяна Михайлівна,

доктор філологічних наук, професор,

головний науковий співробітник

відділу роботи з обдарованою молоддю

Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»

ORCID ID: 0000-0002-5846-6044

SCOPUS ID: 57214336453

У дослідженні акцентовано на тому, що показ руйнування патріархального світу українського села як героїчної боротьби світла і темряви, трагічного минулого і щасливого майбутнього, перенесеного у план теперішнього часу, оспівування економічних і соціальних новацій більшовиків, пов'язаних із колективним господарюванням, визначає загальну тематичну доміную в літературі соціалістичної орієнтації.

У статті акцентовано увагу на тому, що змушений підлаштуватися під формат тодішньої влади Кость Гордієнко не лише змінює художні вподобання та естетичні орієнтації, але й опановує методи розробки ідеологічно спрямованої прози, що відповідала волюнтаристським інтенціям революційної культури.

Наголошено, що увага Костя Гордієнка зосереджується на проблемі українського села в період карколомних соціальних змін, на темі землі-годувальниці та її господарів, що була зрозумілою та близькою письменникові через багато об'єктивних причин.

У змодельованій Костем Гордієнком картині світу засадничим є конкретно-реалістичне відображення українського села в період радянського «реформування», звідси помітна стильова, сюжетна й образна однотипність. Вказано, що для реалізації творчих намірів прозаїк послуговується нарисовими жанрами, що давали значно більший простір для відтворення динаміки й панорами «нового часу», для змалювання актуальних буднів «комуністського життя». Стильова манера письменника має розповідно-публіцистичний і художньо-інформативний характер, позначена використанням широкого фактографічного матеріалу.

У висновках вказано на те, що різноманітні за стилем і поетикою твори Костя Гордієнка 1928–1930 років демонструють процес адаптації письменника до політико-ідеологічних вимог: спочатку поєднання індивідуального художнього бачення та визначених політичних установок, згодом підпорядкування художнього мислення диктові влади. Найбільш затребувані малоформатні жанри – нарис і оповідання – сфокусовані на відтворенні динаміки й панорами «нового часу».

Ключові слова: проза, художня творчість, ідеологія, влада, стильова манера, художнє мислення.

Sharova Tetiana. Artistic likes and aesthetic orientations in the works of Kosty Gordienko “Pro commune”

The research focuses on the fact that showing the destruction of the patriarchal world of the Ukrainian village as a heroic struggle between light and darkness, a tragic past and a happy future, transferred to the plan of the present time, glorification of the economic and social innovations of the Bolsheviks, related to collective farming, determines the general thematic dominant in literature of a socialist orientation.

The article focuses on the fact that forced to adapt to the format of the then government, Kost Gordienko changes his artistic preferences and aesthetic orientations, but also masters the methods of developing ideologically oriented prose that corresponded to the voluntarist intentions of revolutionary culture.

It is emphasized that Kostya Gordienko's attention is focused on the problem of the Ukrainian village during the period of drastic social changes, on the topic of the land-nurture and its owners, which was understandable and close to the writer due to many objective reasons.

In the picture of the world modeled by Kost Gordienko, the concrete and realistic representation of the Ukrainian village during the period of Soviet “reformation” is fundamental, hence the noticeable stylistic, plot and figurative homogeneity. It is indicated that in order to realize his creative intentions, the novelist uses essay genres, which gave a much larger space for reproducing the dynamics and panorama of the “new time”, for depicting the actual everyday life of “communist life”. The stylistic manner of the writer has a narrative-journalistic and artistic-informative character, characterized by the use of extensive factual material.

The conclusions indicate that Kostya Gordienko's works of 1928–1930, which are diverse in terms of style and poetics, demonstrate the process of the writer's adaptation to political and ideological requirements: first, the combination of an individual artistic vision and defined political attitudes, then the subordination of artistic thinking to the dictates of power. The most popular small-format genres – essays and short stories – are focused on reproducing the dynamics and panorama of the “new time”.

Key words: prose, artistic creativity, ideology, power, stylistic manner, artistic thinking.

Вступ. В умовах посилення ідеологічного тиску кінця 1920-х – початку 1930-х років постановка і вирішення літературних завдань сплелися із завданням вироблення соціальної поведінки. Відповідь на запит

про свою лояльність не досить було залишити в анкетах: письменник усе більше й більше змушений давати відповіді на питання власної життєвої поведінки всередині самого літературного тексту – побудовою героя

та сюжету, конструюванням авторської оцінки і т. д. Змушений «вписуватися» в офіційний дискурс і Кость Гордієнко. Прислуховуючись до «порад» пильних критиків, письменник поступово відходить від заявлених раніше творчих позицій. Він не лише змінює художні вподобання та естетичні орієнтації, але й опановує методи розробки ідеологічно спрямованої прози, що відповідала волонтаристським інтенціям революційної культури.

Увага Костя Гордієнка зосереджується на проблемі українського села в період карколомних соціальних змін, на темі землі-годувальниці та її господарів, що була зрозумілою та близькою письменникові через багато об'єктивних причин. З одного боку, перебування у сільській глибинці України, подорожування селами Харківщини, Полтавщини, Житомирщини, Чернігівщини, Сумщини давало великий життєвий матеріал, що потребував глибокого художнього осмислення. З іншого боку, життя в цьому середовищі, відчуття людей, їхніх проблем і прагнень стимулювало бажання (хоча й глибоко затане) висловити власну, правдиву, а не сфальшовану думку про драматичні соціальні колізії та нові форми господарювання перших сільськогосподарських комун.

Матеріали та метод. Припускаємо, що могла бути й інша мотивація, яка полягала у спокуті за старі «гріхи»: як за «художньо неповноцінні, нечитабельні» твори, «замулені непотрібним матеріалом» (Д. Копиця), творчу «манеру письма» (Ю. Махненко), вироблену під впливом модерних віянь, так і за зв'язки з Миколою Хвильовим та його літературними одностайцями з «Гарту» й ВАПЛІТЕ, що стали в опозицію до ідей масовізму, просвітянства та профанації мистецтва. Так чи інакше, але наприкінці 1920-х років Кость Гордієнко, убезпечуючи себе від дошкульних закидів та упереджених оцінок, цькування і звинувачень, остаточно переводить погляд на революційне «будівництво» в українському селі, окреслюючи семантичне поле контексту, моделюючи конфлікти, композиційно-сюжетні колізії та характери [12, с. 240].

Результати. Аналіз літературно-критичних матеріалів (М. Васківца, І. Дзюби, В. Дончика, С. Ленської, Ю. Коваліва, О. Філатової, В. Хархун та ін.) дозволяє стверджувати, що в українській літературі кінця 20-х років ХХ століття виразно окреслюються нові підходи до художнього осмислення села після ліквідації приватної власності на землю та впровадження т. зв. реформ більшовиків. Більше того, у сфері авторського аналізу – протистояння між колективним та індивідуальним способами мислення, між звичаєвими нормами і традиціями життя українців та штучними ідеологічними моделями колективного землекористування в розбурханому революцією селі. Прикметно, що у створюваних письменниками художніх картинах про становлення радянської влади виразно оприявнюються два різні, часом амбівалентні, погляди на процес оновлення та його результати. Один відтворює пафос утвердження віковичного прагнення селянина до землі та волі, інший – правдиво відтворює зміни у селі, на «спільній» землі як суспільну й морально-психологічну драму.

Показ руйнування патріархального світу українського села як героїчної боротьби світла і темряви, трагічного минулого і щасливого майбутнього, перенесеного у план теперішнього часу, оспівування економічних і соціальних новацій більшовиків, пов'язаних із колективним господарюванням, визначає загальну тематичну доміную в літературі соціалістичної орієнтації. Більше того, загальний ідейно-тематичний потік «сільської» прози («Залізний кінь» Спиридона Добровольського, «Білий вовк» Петра Панча, «Історія одного колективу» Якова Качури, «Паровий млин» Івана Сенченка, «Околиці» Леоніда Первомайського, «Баланда» Анатолія Шияна та ін.) яскраво представляє вектори та орієнтири державної політики того часу.

«Різні етапи переходу села на колективні рейки утворення комун, тсозів, артіль, МТС, зміцнення у небезкровних сутичках позицій комнезамів, бідноти, боротьба за середняка і рішуче витіснення куркулів, саме сколихнуло й розвирване життя і його нового героя – класово свідомого селянина» [4, с. 72], визначають траєкторію розгортання сюжетно-композиційних колізій, заснованих на ідеологічних і художніх моделях. Позбавлені широких епічних узагальнень, глибокого осмислення драматизму соціальних змін та їхнього впливу на життя й ментальні структури людини, такі твори виконували функцію транспонування ідей у свідомість масового читача.

Інший формат художнього світомоделювання представляє художню картину «розхитаного» світу українського села – складного й доволі суперечливого, пов'язаного зі знищенням усталених аксіологічних цінностей. Тривожні симптоми дисгармонії патріархального селянського світогляду, максимально оприявлені в період карколомних соціальних змін, пронизують твори Михайла Івченка («Горіли степи», «Землі дзвонять»), Мирослава Ірчана («Перший переділ»), Григорія Косинки («Політика», «За земельку», «Змовини»), Аркадія Любченка («Ворог»), Бориса Тенети («Люди») та багатьох інших письменників.

У площині художнього тексту постає фінал руйнації духовного мікроклімату українського села з певними усталеними почуттями, традиційними моральними орієнтирами, що формувалися протягом століть. «Рід розпадається, брате, ми розлучаємося. Нащо тоді земля?» – робить невтішний висновок один із героїв повісті Михайла Івченка «Землі дзвонять», застерігаючи від намірів зламати основу людського життя: «Рід – це все. З родом ніколи не згинеш! Рід – це сама земля. Вона його благословила, і гріх його ламати» [5, с. 411]. Мине кілька років і у романі Юрія Яновського «Вершники» спочатку вустами червоного комісара Герта, а потім командира інтернаціонального полку Івана Половця промовиться зловіща аксіома «рід розпадається, а клас стоїть», що визначатиме офіційну доктрину комуністичної світобудови.

Художньо відтворюючи складну дійсність у хронологічному вимірі пореволюційного десятиліття, письменники звертають увагу на справжню суть колективної роботи колишніх наймитів, на результати їхнього став-

лення до праці, до господарювання на «комунівській землі». Не сприймають «вошиві комнезами», що на чужій «землі осіли колективи свої плодити» [7, с. 109] господарі, власники міцних селянських господарств у романі «Ольга» Якова Качури. Показово у цьому плані постає картина комунівського господарювання в «Артезіані» Пилипа Капельгородського, опис якої не викликає особливих надій на успіх: «...він потрапив на двір, де серед сміття й покидьків валялися вози в безладді, сани, плуги, борони й різне приладдя»; «Просто перед очима двоє худющих, вошивих коней висіли на мотузках перед порожніми яслами, неспроможні стояти на ногах. Далі троє не кращих, коростявих лежали в бруді, в кізяках, не встаючи. Декілька молодших і сильніших перебирали в яслах солому, вишукуючи щось їстівне» [6, с. 71–72].

Більше того, в українській літературі спостерігаються спроби передбачити наслідки примусової комунізації, що викликають цілу низку реакцій. І чи найголовніша – застерегти від руйнування усталеної моделі життя з притаманним їй моральними та естетичними цінностями, як це було зроблено в романі «Голяндія» Дмитра Бузька. «Це не жарт, комуно, цей темний, холодний коридор і обіруч – двері. Це – в'язниця. Особливо коли в темряві блимає паскудна маленька лампа. Та ще й чадить. Та ще й смердить нестерпучо» [1, с. 349]; «Ні, товариші! Ні, друзі! Тисячу разів – хай живе наша смілива пропаганда й агітація за прийдешнє життя! Але доки її провадять по таких-от гидких закутках, пробачте мені, не повірю я в її силу. Ви подумайте тільки, яка б бідна не була дядьківська хата, все ж вона тепла, все ж чиста й привітна, коли порівняти її до такого вогнища нашої соціалістичної культури. І от дядько з теплою, привітною чистою хатою йде в отакий хлів і отут, у цьому хліві, йому кажуть про прекрасне майбутнє. Пробачте, але він може сказати з глумом: / – Не таке, часом, буде оте ваше майбутнє, як оцея сільбуд?» [1, с. 291–292].

Залишається додати, що відображені у творах зазначеного тематичного комплексу картини «оновлення» українського села наразі доповнюються й конкретизуються сучасними науковими дослідженнями. Так, чимало вітчизняних істориків [2] сходяться на думці, що ініційована більшовиками після жовтневого перевороту ліквідація приватної власності на землю та організація на початку 20-х років ХХ століття сільськогосподарських товариств, артілей і комун мала низьку ефективність в Україні. Звиклі до індивідуальних форм співжиття та одноосібного господарювання селяни не виявляли великого бажання до колективної роботи на «спільній» землі. Більше того, «найвідсталіший, найконсервативніший за своєю природою клас» (у сталінському трактуванні. – Т.Ш.) неодноразово вдавався до відкритого протесту або глухого опору: від розправ з радянськими активістами, псування реманенту та нищення худоби до збройного протистояння із гаслами повалення радянської влади.

Вибір сільської тематики, зокрема показ першого етапу «перебудови» українського села в контексті соціальної реальності 20-х років ХХ століття став для Костя Гордієнка доленосним і цілком усвідомленим кроком,

що підтверджував його бажання «реабілітуватися» перед «читацькою громадськістю». Аби втриматися у новій дійсності, письменник визнав умови залежності. Одне з пояснень, чому так швидко «здав свої позиції» та визнав «класовий характер такої «витонченої» риси, як ідеологія, мистецтво», можна знайти у статті «На шляхах до пролетарського мистецтва» Івана Кулика: «Голод – не тітка... Без «пайки» – не можна. І також без черевиків. А все це у «хама». Залишається одно – піти на службу до «хама». Неприємно, але іншого виходу немає... Наслідки само собою розуміються – посади в ІЗО, МУЗО, ЛІТО, ТЕО... академічні пайки... Грубо. Неестетично. І все-таки факт. «Хам» упертий. Подавай йому революційне та ще й пролетарське. А як ні – то нема й пайки» [8, с. 33].

Загальна настроєва тональність, художня картина світу, проблематика різноманітних за стилем і поетикою творів 1928–1930 років виразно демонструють болісний процес адаптації письменника до нових вимог. Іншими словами, написані в цей період оповідання («Хазяїн і наймит», «Мудриголови», «Ладька», «Нечипір», «Комунари», «Кулічани в комуно пішли», «Вечори на хуторі під Красносілкою», «Полільніці») та повісті («Комуно «Жовтня» на Волині», «Комуно на хуторі Куличка», «Повість наймита») засвідчують шлях поступової авторської «еволюції» від творчої індивідуальності на користь політико-ідеологічних вимог, що за кілька років завершиться творчим зламом.

У змодельованій письменником картині світу засадничим є конкретно-реалістичне відображення українського села в період т. зв. радянського «реформування», звідси помітна стильова, сюжетна й образна однотипність. На передньому плані фігурують численні історії колишніх наймитів, які власною працею досягають значних результатів. Ідеальні чи близько-ідеальні картини сьогоденішнього (радянського) буття обов'язково контрастують із трагічним минулим безземельних злидарів: нелюдською експлуатацією та знущанням багатів-односельців, моральними приниженнями й безпросвітною працею із самого дитинства. І що особливо прикметно, зображена оптимістична реальність має прикметні ознаки фальшивості та імітованості.

Для реалізації творчих намірів прозаїк послуговується нарисовими жанрами, що давали значно більший простір для відтворення динаміки й панорами «нового часу», для змалювання актуальних буднів «комунівського життя». Стильова манера письменника має розповідно-публіцистичний і художньо-інформативний характер, позначена використанням широкого фактографічного матеріалу [11, с. 256]. Вже традиційно твори не мають наскрізного сюжету, складаються з окремих зовні розпорощених розділів, що відтворюють передісторію та певні епізоди становлення перших комун, проблеми і труднощі господарювання, висвітлюють досягнення. Залишається незмінною й оповідна манера – розповідь від першої особи. Водночас у цих нарисових оповіданнях і повістях вперше оповідачем виступає один із героїв, який розширює художній світ завдяки репрезентації власного життєвого досвіду

та індивідуальних світоглядних позицій. У площині тексту такий герой здебільшого говорить, а не живе, тому на першому плані нарації – його деталізовані міркування й короткі репліки, розповіді, спогади, далі – конкретні вчинки й поведінка.

У центрі повісткування нарисю Костя Гордієнка «Живемо комуну» – історія артілі незаможників «Маяк», розташованої поблизу Великих Сорочинців на Полтавщині. Композиційно твір складається з невеличких розділів, кожний з яких має заголовок і предмет розповіді («Полтавським шляхом», «Маяк», «На безмежній цілині», «Повіяв вітер», «Дід Коломієць», «Тернистий шлях», «Зацвіли хліба» та ін.). Така побудова дозволяла письменникові найбільш оптимально згрупувати багатий фактичний матеріал, подати його компактно, без повторів, виструнчити розповідь у хронологічній послідовності: від минулого до сучасних реалій. У нарації домінують типові для тих років монологи-промови, розгорнуті в цілі розділи, що не доповнюють авторську розповідь, а набувають цілковитої самодостатності, викінченості та завершеності.

Увага автора зосереджена на широко викладеній передісторії комуні, праобразом якої є місце проживання та господарювання українських селян у Росії, які свого часу, спокусившись на переселенську політику царського уряду, виїхали на вільні землі до Сибіру, за Урал. Повернувшись на батьківщину та отримавши землю, селяни об'єдналися у комуну і продовжили працювати гуртом. Далі сюжетні колізії нарисю «Живемо комуну» розкривають сучасні реалії життя комуні та гіперболізовані успіхи їхньої роботи.

Під кінець оповіді соціалістична ідея тріумфує: історія про важкий шлях комунарів завершується оптимістичною, ідеальною реальністю – з ідилічним єднанням селян у комуні, з матеріально забезпеченим життям (охайними житлами та упорядкованими господарськими будівлями, високими врожайми, технікою і под.). Прикметно, що всі ці картини колективного «раю» постають із розповідей комунарів, які, між іншим, зображені схематично й неіндивідуалізовано, без психологічно переконливого портрета, без показу «коренів, нехай навіть суто біографічних» [4, с. 74]. Розкритий переважно в загальних рисах характер персонажів, позбавлений внутрішнього світу, сумнівів, розчарувань.

До слова, перебільшення успіхів колективних селянських господарств як щодо продуктивності праці, так і щодо «машинізації» праці та електрифікації помешкань комунарів має виразне агітаційне спрямування. Так, скажімо, доволі аргументовано для тогочасного читача виглядає агітація за комуну, коли «по жнивах

придбали трактора» [3, с. 35], а «другого літа придбали молотарку Ланца та ще два фордзони» [3, с. 37]. Або розповідь оповідача про техніку, що працює справно, дозволяє економити час і робочі сили, піднімає цілину, яка багато років не оралася. Або авторський міф про кращий обробіток землі, застосування агрономічної науки, що дозволяють збільшити врожай мало не вдвічі (порівняно з тим, що збирається на одноосібних полях) у комуні [9, с. 32].

Прикметно, що всі ці процеси оновлення життя торкаються не цілого села і не всіх його мешканців, а лише комунівських господарств, добровільно утворених колишніми наймитами та незаможними селянами, які спільними зусиллями вийшли на шлях ефективної праці та достойних заробітків [10, с. 28]. Між іншим у текстах зазначеного тематичного комплексу письменник жодного разу не обмовився про підтримку комун з боку держави. Колективні господарства виграють боротьбу з одноосібниками лише завдяки сумлінній праці та кращій організації виробничої діяльності, яка, мовляв, обертається високими врожайми та високими прибутками, можливістю купувати не тільки худобу, але й техніку, споруджувати млини, кузні, інші господарські об'єкти.

Висновки. Різноманітні за стилем і поетикою твори Костя Гордієнка 1928–1930 років демонструють процес адаптації письменника до політико-ідеологічних вимог: спочатку поєднання індивідуального художнього бачення та визначених політичних установок, згодом підпорядкування художнього мислення диктатові влади. Найбільш затребувані малоформатні жанри – нарис і оповідання – сфокусовані на відтворенні динаміки й панорами «нового часу». У змодельованій письменником картині світу засадничим є конкретно-реалістичне відображення життя українських селян, що об'єдналися в перші артілі/комуні, завжди однозначне й пафосно оптимістичне (оповідання «Ладька», «Комунари», «Кулічани в комуну пішли»; нарис «Комуна «Жовтня» на Волині», «Комуна на хуторі Куличка» та ін.).

Творчість Костя Гордієнка, формування художньої свідомості якого припало на пореволюційну атмосферу 1920-х років, а набуття досвіду та розвиток таланту – на період панування ідеологічної парадигми соцреалізму, наочно ілюструє долю і роль митця в тоталітарних умовах. Розкриває практики адаптації автора-творця, висвітлює логіку як вимушеного, так і добровільного конформізму. Більше того, віддзеркалює трагічний результат балансування між світоглядно-етичними й естетичними засадами та накинутими «згори» вимогами єдиного радянського стилю.

Література:

1. Бузько Д.І. Голяндія: романи. Київ : Дніпро, 1991. С. 242–393.
2. Васильєв В.Ю. Селянський опір колективізації в Україні (1930-ті рр.). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти* : збірник статей. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. № 31. С. 140–150.
3. Гордієнко К. Повість про комуну. Київ : Література і мистецтво, 1931. 132 с.
4. Дорошевич О. До питання про утворення радянського мистецького блоку. *Більшовик*. 1923. 1 січня. С. 2.
5. Інформація відділу науки і учбових закладів ЦК КПУ про методологічні помилки в докторській дисертації С.П. Пінчука «Слово о полку Ігоревім» і українська література XIX–XX століть» (1973 р., 28 серпня). *Історія України* : хрестоматія. URL: <https://history.vn.ua/book/xrestomatia/index.html> (дата звернення: 26.11.2022).

6. Качура Я. Ольга. Вибрані твори: в 2 т. Київ : Держ. вид-во художньої л-ри, 1958. Т. 2. С. 5–215.
7. Кіш Д. Цензура – автоцензура. *Незалежний культурологічний часопис*. 1999. № 15: Югославія. Косово. Європа. С. 40–44.
8. Лавров А.В. «Виробничий роман» – останній замисел Андрія Белого. URL: <http://magazines.org.ua/ndlo/2002/56/lavr-pr.html> (дата звернення: 26.11.2022).
9. Сухомлин І.Д. Українські прізвиська людей як власні родові назви. *Говори і ономастика Наддніпрянщини* : збірник статей. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1970. С. 30–58.
10. Шарова Т.М. Літературний процес 20-х років XX століття і механізми формування політичного дискурсу. *European Applied Sciences*. ORT Publishing, Stuttgart. 2018. № 2. С. 28–30.
11. Шарова Т.М., Шаров С.В. Досвід професійної підготовки студентів кафедрою української і зарубіжної літератури у галузі освіти та філології. *Українська література в загальноєвропейському контексті* : збірник наукових праць. № 2. 2019. С. 255–261.
12. Sharova T., Posadna T. Самобутність та оригінальність української прози 20–30-х років XX ст. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University. Philology Series*. 2018. Т. 2. № 69. С. 239–242.

References:

1. Buzko, D.I. (1991). Holiandiia: romany [Holland: novels]. Kyiv: Dnipro. S. 242–393 [in Ukrainian].
2. Vasyliiev, V.Yu. (2005). Selianskyi opir kolektyvizatsii v Ukraini (1930-ti rr.). *Istoriia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty: zbyrnyk statey* [Peasant resistance to collectivization in Ukraine (1930s)]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. No. 31. S. 140–150 [in Ukrainian].
3. Hordiienko, K. (1931). Povist pro komunu [A story about a commune]. Kyiv: Literatura i mystetstvo. 132 s. [in Ukrainian].
4. Doroshevych, O. (1923). Do pytannia pro utvorennia radianskooho mystetskoho bloku. Bilshovyk [To the question of the formation of the Soviet artistic bloc]. 1 sichnia. S. 2 [in Ukrainian].
5. Informatsiia viddilu nauky i uchbovykh zakladiv TsK KPU pro metodolohichni pomylyky v doktorskii dysertatsii S.P. Pinchuka «Slovo o polku Ihorevim» i ukrainska literatura XIX–XX stolit» (1973) (serpnia 28) [Information from the Department of Science and Educational Institutions of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine on methodological errors in S.P. Pinchuk's doctoral dissertation "The Word about Igor's Regiment" and Ukrainian Literature of the 19th and 20th centuries"]. *Istoriia Ukrainy: khrestomatiia*. Retrieved from: <https://history.vn.ua/book/xrestomatia/index.html> [in Ukrainian].
6. Kachura, Ya. (1958). Olha. Vybrani tvory: v 2 t. [Olga]. Kyiv: Derzh. vyd-vo khudozhnoi l-ry. T. 2. S. 5–215 [in Ukrainian].
7. Kish, D. (1999). Tsenzura – avtotsenzura. Nezaleznyy kulturolohichnyi chasopys [Censorship is self-censorship]. № 15: Yuhoslaviia. Kosovo. Evropa. S. 40–44 [in Ukrainian].
8. Lavrov, A.V. «Vyrobnychy roman» – ostannii zamysel Andriia Beloho ["Proizvodstvennyj roman" is the last idea of Andrey Bely]. Retrieved from: <http://magazines.russ.ru/nlo/2002/56/lavr-pr.html> [in Ukrainian].
9. Sukhomlyn, I.D. (1970). Ukrainski prizvyska liudei yak vlasni rodovi nazvy. Hovory i onomastyka Naddnyprianshchyny: zbyrnyk statey [Ukrainian nicknames of people as their own family names]. Dnipropetr. un-tu. S. 30–58 [in Ukrainian].
10. Sharova, T.M. (2018). Literaturnyi protses 20-kh rokiv XX stolittia i mekhanizmy formuvannia politychnoho dyskursu [The literary process of the 20s of the 20th century and the mechanisms of political discourse formation]. *European Applied Sciences*. ORT Publishing, Stuttgart. No. 2. S. 28–30 [in Ukrainian].
11. Sharova, T.M., Sharov, S.V. (2019). Dosvid profesiinoi pidhotovky studentiv kafedroi ukrainskoi i zarubizhnoi literatury u haluzi osvity ta filolohii [Experience of professional training of students by the department of Ukrainian and foreign literature in the field of education and philology]. *Ukrainska literatura v zahalnoievropeiskomu konteksti: zbyrnyk naukovyih prats*. No. 2. S. 255–261 [in Ukrainian].
12. Sharova, T., Posadna, T. (2018). Samobutnist ta oryhinalnist ukrainskoi prozy 20–30-kh rokiv XX st. [The originality and originality of Ukrainian prose of the 20s and 30s of the 20th century]. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University. Philology Series*. T. 2. No. 69. S. 239–242 [in Ukrainian].